

táns népoktatás támogatására alakult társulat. Hogy most kevésbé érdeklődnek iránta, annak többféle oka van, de a legfőbb, hogy Franciaországban a népoktatás nagyon elhaladt. Mikor ez a társulat ezelőtt hatvan évvel megalakult, a protestáns egyházak nem élveztek egyenlő jogokat a katolikusokkal. S nekik szükségképpen felekezeti oktatást kellett követni, ha nem akarták, hogy a katolikus tanítás befolyása alá kerüljenek gyermekeik. S ennek a szükségét érezték a császári uralom alatt is. De mióta az újabb népoktatásügyi törvények meghozattak és az oktatás világivá tételét, vagyis a tanító hitvallást nem tanít, kevésbé forog fenn a felekezeti iskolák szükségessége. De kérdés, hogy vajjon a tanítók általában megtartják-e a szabályt? A tapasztalat azt mutatja, hogy nem. Nem egy tanító megfélemledik kötelességéről, hogy neki a vallásoktatásba elegyedni nem szabad. S éppen ez az, mit a társulat elnöke Waddington nagyon erélyes s néhol keserű hangon kiemelt. S ezt mások is megerősítették, a többek közt Banzet lelkész. Nekem azonban úgy tetszik, hogy a recriminációkban igen messze mentek és a mit gyógyszerül ajánlnak, talán nem a legjobb. Azt mondják ugyanis, hogy vissza kell állítani a felekezeti iskolákat. Én azonban azt vélem, hogy olyant nem kell tenni, mi visszafelé visz. Hanem az olyan eseteket jelenteni kell a hatóságnak, mely bizonyára figyelemztetni fogja a tanítókat a törvény tiszteletére. Aztán fel kell állítani mindenütt a csütörtöki és vasárnapi iskolákat, azaz a lelkésznek vagy valamely hitoktatónak rendes órákat kell a vallásból adni. Ezt látom én helyes módnak a fenforgó esetben arra nézve, hogy a protestánsok közt az összetartozás érzete emeltessék és hogy felkeltessék az egyházak rokonszenve az iránt a társulat iránt, mely a felekezeti oktatással oly nagy szolgálatoakat tett a protestantismusnak a multban és még nagyobbakat tehet a vallásos oktatással a jövőben. Ha a társulat fel fogja a maga feladatát és teljesíti, nagyobb lesz a pártolás is, melynek hiányában most pénzügyi nehézségekkel küzd.

S itt végzem is a vallásos társulatok szemléjét. Még irhattam volna más társulatokról is, de azok gyűlésein nem voltam jelen. S különben is azok nagyon helyi érdekűek s azt is hozzá kell tennem, nagyobbbrésziut párt-érdek szülte társulatok, melyek maguknak jövőt kevésbé ígérhetnek.

CHARRAUD. D.

II.

ANGOLORSZÁGI LEVÉL.

BELFAST, 1888. JUN. 7.

(Dr. Beard Károly halála. Unitárius és rokonegyházak conferentiája Leedsben. A brit és külföldi unitárius társulat gyűlése. Dr. Martineau kitüntetése az oxfordi egyetem által. Tollin Henrik látogatása. Gerard asszony könyvének bírálata az „Academy“ cz. lapban.)

Utóbbi tudósításom óta sok olyan esemény történt a mi brit egyházainkban, melyek érdemesek a feljegyzésre.

Mindenekelőtt meg kell emlékeznem arról a nagy veszteségről, melyet Beard Károly mélyen fájlalt halálában nemcsak a mi egyházaink, hanem általában a szabadelvű kereszténység szenvedett. Ez év elején a skóciai St. Andrews-i egyetem a reformatio történelmének és tanulságainak megírásával szerzett nagy érdemeiért theologiai tudósággal (D. D.) tisztelte meg, a mi szép elismerés volt egy kálvinista egyetem részéről. De már mikor e kitüntetés megérkezett, nagyon beteg volt. A tulságos munka ágyba döntötte erős szervezetét, többé nem is lett jobban, s ápr. 9-én, 60 éves korában, megszűnt élni. A kik őt közelről ismerték, — s nekem barátom volt gyermekkorom óta — alig fejezhetik ki szavakban a szenvedett veszteséget. A mi nyilvános működését illeti, Martineau Jakab nyugalomba vonulása után, mindenki Beard Károlyt tekintette a mi legbatalmasabb, legnagyobb egyházi szónokunknak. Az ő gyülekezete Liverpoolban magas műveltségű, mondhatni válogatott gyülekezet, melynek izléséhez épp egy oly kítűnő észszel és finom irodalmi érzékek felruházott szónok talált, milyen Beard volt. Nagy hatást gyakorolt az ifjúságra is, melynek számára este tartott beszédeket a napi életből véve tárgyait. Lelkesedésével, igaz hangjával mindig inspirált. Kevés szellemi vezérnél egyesül annyira a tudós és közélet embere, mint ő benne. Éppen úgy otthon volt a tudomány csendes légkörében és gazdag kincsei közt, mint a közélet zajos küzdőterén. Temetése esemény volt Liverpoolban. Mindenféle felekezetből és pártból sokakat láttam ott jelen, kik őszinte tisztelettel viseltettek iránta és őszinte részvételt adóztak sirjánál.

— Ápril havában az unitáriusok és más rokonegyházak nagy konferenciát tartottak Leedsben, a milyent minden három évben szoktak tartani. E konferenciák általán nagyon népeseek, de hogy az idén oly nagyszámu közönség gyűlt össze, ennek a magyarázata, hogy tudták, hogy dr. Martineau fog beszélni az egyházak jobb szervezetéről. Bár 82 év vonult el már az ő feje felett, e hosszú idő nem gyengítette az ő értelmi erejét, felséges szónoklatát, sem szellemen tüzét. Dr. Martineau, mint író, épp most végezte életmunkáját, közre adva több művei után „Study of Religion” című művét két jókora kötetben. E egyszerű könyvvel nyert új babérokkal homlokán — a legégetőbb gyakorlati kérdéshez fordult, az egyház-szervezet ügyéhez. Két órán át fejtegette tervét a mintegy két ezernyi lelkesült hallgatóság előtt. Mi, a kiket a sors Írlandba vetett, Martineaut a mi egyházunk fiának lenni igényeljük. Mert bár Norwichban született huguenotta szülőktől, de Dublinban avatott pappá, mint a hivatalos hitvallást alá nem író presbyterianus lelkész 1828. oct. 26-án.

Az angol unitárius egyházak szervezetére vonatkozó eszméi a presbyterianus szervezethez járnak közel. A konferencián számos tagból bizottság neveztetett ki, hogy e tervet fontolóra vegye és róla véleményt mondjon Martineau nem kívánja az unitárius jelzöt az ő terve szerint szervezett egyház címében alkalmazni. E nézete úgy hiszem, nagy ellenzésre talál. Mindazonáltal általánosságban közön-

ségünk pártolja az ő tervét és tárgyalatni kívánja, mert mindnyájan érezzük, hogy egyházainknak szorosabb kötelekekre van szükségük. Irlandban, a mint ön jól tudja, egyházainknak presbyteriánus szervezete van s ez igen hasznosnak bizonyult.

— A leeds-i conferentia sikere semmitsem ártott a Brit és Külföldi Unitárius Társulat gyűléseinek, melyek májusban tartattak Londonban. E gyűlések is nagyon népesek és élénk voltak. Az önök barátja sir Lawrence Clarke Jakabnak jutott a rokonszenv és testvéri érzet kifejezése a külföldi hitrokonok iránt; beszédében melegen emlékezett meg az önöknel tett látogatásáról s ugyanily érzelemmel szólott Street Kristóf Jakab, belfasti lelkész is, felemlítve, hogy mily érdeklődéssel hallgatta az ő gyülekezete azokat a közléseket, melyeket történelmükről neki Boros tanár küldött.

Gyűlésünkre jelentek meg képviselők Franciaországból és Amerikából, amonnan: Cyr Narcis lelkész, innen pedig De Normandie Jakab bostoni lelkész. Mindkettőnek komoly és hittestvéri érzülettől áthatott beszédében gyönyörködtünk. Indiából a Brahmo Somajnak három képviselője volt jelen, a kik közül az egyik beszédében kifejezést adott annak a lekötelezettségnek, melyet India a keresztény eszmékért érez; de azt kívánta, hogy a Krisztus vallása a legtisztább formájában ajánltassék Indiának, azok nélkül a babonás nézetek nélkül, melyektől nemzete szelleme most törekszik nehéz küdelmek közt szabadulni.

A belmissio kiváló helyet foglalt el a társulat tárgyalásaiban. A mint tudva van, nekünk Skóciában eddig csak néhány gyülekezetünk volt. Most azonban az emberek meggyőződésében más irány kezd uralkodóvá lenni. Erre nézve irtam volt egyik korábbi levelemben. S most, midőn e sorokat írom, épp egy nagy hagyományról értesülök, mely skóciai egyházaink helyzetén lendíteni fog. Glasgowban egy gazdag kereskedő, Mac-Quaker Vilmos halt meg a napokban. Foglalkozására nézve kalapcsináló volt, de úgy látszik, kötelességének gondolta az emberek fejének nemcsak a külsejéről gondoskodni, hanem a belsejéről is. A Brit és külföldi unitar. társulatnak 35,000 fontot, vagyis 350,000 forintot hagyományozott az unitárius kereszténységnek Skóciában való ápolására. Lehet gondolni, hogy mennyire megörvendett a mi derék pénztárnokunk Tayler Seaward István, midőn e nagyszerű hagyományról az értesítést kapta.

— E levél meg sem jelenik, mikor dr. Martineaut a legmagasabb akadémiai megtiszteltetés éri az oxfordi egyetem részéről. Ő nyilvánosan egy újabb tudori czimmel ruháztatik fel: D. C. L. (Doctor of civil law). E kitüntetést azoknak szokták adni, kik az irodalomban és tudományban első rangú helyet vívtak ki maguknak; s ámbár néhány amerikai unitárius, köztük legelőször Prescottt, a történelmi író, részesült ebben, de a mennyire én tudom, ez az első eset hogy azzal angol unitáriust jutalmazzanak. Az oxfordi egyetem vezetőinek conservatív politikája eddig kizárt az ily megtiszteltetésből minden angol „eretnek”-et. De dr. Martineau fényes szelleme és kifogástalan jellemessége Oxfordot is hatalmába ejtette. A oxfordi

egyetem elnöke Lord Salisbury, a miniszterelnök; és érdekes lesz, hogy mit fog mondani Dr. Martineauról rövid latin beszédjében, melyet a tudori oklevelet nyilvános ülésben átadja. Salisbury maga is irodalmi és tudományos ember, kitűnő a chemiában és villamosság-tanban. De a mennyire tudni lehet, bölcseleti és theologiai tanulmányokkal nem foglalkozott.

— A jövő héten Tollin Henrik magdeburgi pap, Servét életírója, Londonba fog jöni s remélem, hogy találkozom vele. Ezelőtt kilencz évvel ismertem meg személyesen Magdeburgban, a mikor a kies Erdélybe utaztam; levelezés útján már azelőtt ismeretségben voltunk. Ő nekem a többek közt egy kis történetet beszélt az ő gyakorlati papságából, mely kétségtelenül érdekelni fogja önöket. A magyar nyelv kerülvén szóba, melyet épp akkor tanultam olvasni, beszélte el ezt nékem. Fiatal lelkész korában az egyik kórházba ment látogatni, hogy vigasztalást nyújtson a betegeknek, s volt ott egy haldokló magyar hajós legény, kit azonban a vallás vigaszában nem részesíthetett, mivl az illető nem értett anyanyelvén kívül más nyelvet. Tollin egy magyar Új-szövetséget vásárolt és megtanulta belőle az Uri-írást, a szegény beteg tanítván a kiejtésre. És naponta a mi mesterünk emez egyszerű szavait ismételve a beteg ágyánál, vigasztalta őt. Az igazságért meghalt spanyol mátyár életírójának tehát nemcsak tudománya van, hanem szíve is. Tollin is, mint Dr. Martineau huguenotta eredetű s egy huguenotta gyülekezetnek a papja.

S ezzel be is zárom leveletem. Jövőben törekedni fogok, hogy pontosabb legyek levelezésemmel. Egy dolgot mégis meg kell még említenem. Az a durva támadás, melyet Gerard asszony hitvány könyvében intézett az önök egyháza ellen, a maga valódi értékére lett leszállítva. Az *Academy* című lapban egy nem unitárius igen ügyesen írott cikkben kimutatta e könyv seljtességét és megbízhatlanságát.

Isten áldása és oltalma legyen mindnyájokkal!

GORDON SÁNDOR.

BUDAPESTI LEVELEK.

III.

Junius 3. 1888.

Májusi közgyűlésünk két nevezetes tárgyról szólni közérdekűnek látom: egyik a lefolyt évről való beszámolás, másik a három évenkénti tisztújítás megtörténte.

Mint utóbbi levelemben érintettem, számbeli gyarapodásunk lassu menetű ugyan, de folytonos és természetszerű. Az egyik ok a nőszülhetés, a miért annyian, annyiszor támadnak. Pedig egyházunk papsága és bíróságai egészen törvényszerűen járnak el. Mégis keresnek fel sokan, mert nálunk előzékenységre találnak, az elválási eljárás egyszerűbb és kevesebb költséges, s tagadhatatlan, hogy az unitárius hitelvek is birnak vonzerővel, főleg tudományos férfiak közt, s birnak izraelita honfitársainknál, a kiknek nemzeti vallása szintén az Isten lénye és személyi egység elvén alapul. Másik alkalom a testvér keresztény vallások hivei közül különböző okok miatti kitérések. Ennek rugóit csak Isten tudja, s mig emberek lesznek, névnek és elvnek változásai s változtatói is lesznek. Igaztalanul ítélek meg azok, a kik lelkek toborzásával vádolnak. Ezt nem engedi meg maroknyi létszámuk és eszélyünk, sőt már elvben az unitarismus, mely az akarat elhatározásának absolut szabadságát hiszi, alkalmazza s kívánja mások által is föltétlenül alkalmaztatni. Presbyteri gyűléseinken átmenni az ily kérdések majdnem minden adott esetben: megindulását, folyamát, fejlődéskozatait és a végeredményt mindig bejelenti a lelkész. S jó lélekkel tesztek tanubizonyoságot mellette, hogy jelentései s eljárása, a folyamodásokra adott válaszok és felvilágosítások, a *Compelle intrare* árnyától is távol vannak. Figyelmezteti már a számdék csirában létekor az illetőket lépésük következményeire, óvja hirtelen elhatározásukban megmaradástól, rámutat áttérési akaratuk valóditásának hit-sorsosaikra s azok felsőségeire való kellemetlen hatására s ránk még kellemetlenebb visszahatására; felfejti előttük, hogy vallásunk nagy áldozatokat kíván követőitől s javalmat és politikai előnyt nyujtani nem képes sat. S csak a mikor mindezekre nem hajlik meg az illető, ha tovább is kívánja átvitetését, csak akkor egyezik bele, s aztán válaszol a lelkész, de akkor is kimélettel, atyailag, Krisztus tanainak szellemében. S azt hiszem, ezzel tartozik. Eltaszítani a hozzánk közel dőt, az emberiséggel s Krisztus tanaival nem